

Trương Vĩnh Ký và những đóng góp cho nền văn học và báo chí Việt Nam

Phạm Thị Kim Ngân*

*TS, Trường Đại học Kiến trúc Hà Nội

Received: 10/7/2024; Accepted: 16/7/2024; Published: 2/8/2024

Abstract: *Truong Vinh Ky (1837-1898) was a great Vietnamese intellectual with erudite knowledge in many fields of East and West antiquity such as language, history, geography, culture, literature, and art, etc. He is a pioneering culturist and scholar who always try his best to remove all obstacles towards promoting Vietnamese literature in the Vietnamese language to develop and founded Vietnamese journalism in the late nineteenth century. In this article, on the basis of studying the works of Truong Vinh Ky and some research papers on him, the author focuses on analyzing and clarifying his contributions to Vietnamese literature and journalism.*

Keywords: *Truong Vinh Ky, literature, journalism.*

1. Đặt vấn đề

Trương Vĩnh Ký (1837-1898) là một trí thức lớn của Việt Nam, một học giả uyên bác trên nhiều lĩnh vực. Ông đã để lại một di sản đồ sộ với hơn 100 tác phẩm sách báo, luận văn, từ những khảo cứu về lịch sử, địa lý ngôn ngữ, đến bút ký, sáng tác thơ văn, dịch sách Hán, phiên âm truyện Nôm, từ điển. Ngoài ra, ông còn để lại nhiều thư giao thiệp với những nhân vật đương thời bằng tiếng Pháp, tiếng Latinh và chữ quốc ngữ, cùng một số di cảo và tư liệu. Ngoài công việc giảng dạy, biên phiên dịch và viết lách, Trương Vĩnh Ký cũng đã từng tham gia vào các hoạt động chính trị khác như tham gia Hội đồng thường trực nghiên cứu tổ chức lại nền giáo dục Nam kỳ, Hội đồng thị xã Sài Gòn, được cử vào Viện Cơ mật của Nam triều, làm Giám quan cố vấn cho Đồng Khánh. Chính từ những hoạt động này mà trong giới nghiên cứu đã từng có những nghi vấn ông là tay sai cho thực dân Pháp và phê phán ông gay gắt. Trong tiến trình lịch sử Việt Nam, Trương Vĩnh Ký đã trải qua nhiều sóng gió của sự khen - chê, tôn vinh - phê phán, nhưng cuối cùng thiết nghĩ xu thế khách quan, trung thực, công minh trong nghiên cứu khoa học sẽ chi phối và thắng thế. Thực tế, một số hội thảo và bài nghiên cứu về Trương Vĩnh Ký gần đây đã đánh giá cao những cống hiến về văn hóa và những di sản mà ông để lại, đồng thời cũng bày tỏ sự cảm thông sâu sắc với những uẩn khúc trong thời gian ông cộng tác với Pháp, coi ông là một học giả uyên bác, một nhà khoa học.

Trong phạm vi bài viết này, tác giả không mạn đàm toàn bộ cuộc đời và sự nghiệp của Trương Vĩnh Ký và cũng không tranh luận về những đánh giá công - tội

của ông trong thời gian qua, mà chỉ tập trung phân tích và phác họa những nét đóng góp chính yếu của ông cho nền văn học và báo chí quốc ngữ Việt Nam.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Những đóng góp của Trương Vĩnh Ký cho nền văn học quốc ngữ Việt Nam

Những đóng góp của Trương Vĩnh Ký cho nền văn học mới Việt Nam được thể hiện chủ yếu ở những phương diện sau:

Thứ nhất, viết, biên dịch và xuất bản sách văn học bằng chữ quốc ngữ.

Viết, biên dịch và xuất bản sách là những hoạt động chính trong sự nghiệp của Trương Vĩnh Ký. Ông đã xuất bản sách từ năm 26 tuổi và gắn bó với nghề văn của mình cho đến khi qua đời. Ngày nay, Trương Vĩnh Ký được vinh danh chủ yếu là do những công lao to lớn mà ông đã cống hiến cho nền văn học Việt Nam hiện đại thuở sơ khai. Sách của ông trong lĩnh vực này có thể được phân chia thành các loại sau: Một là, dịch sách tư tưởng Nho giáo từ chữ Hán sang chữ Quốc ngữ như Tứ thư, Sơ học vấn tâm, Tam tự kinh, Tam thiên tự, Minh tâm bảo giám,... Sau này, Ứng hòng Nguyễn Văn Tố đã công nhận các phiên bản này được thực hiện tốt và được đánh giá rất cao. Hai là, dịch các sách của tổ tiên từ chữ Nôm sang chữ quốc ngữ ("chữ nôm" là chữ viết riêng của người Việt trước đây, một loại chữ tượng hình bắt chước từ chữ Hán). Với mục đích quảng bá chữ Quốc ngữ, đồng thời để phát huy các giá trị của những tác phẩm văn học lớn của dân tộc ta, Trương Vĩnh Ký đã thực hiện phiên âm, chú giải một số các tác phẩm sang chữ quốc ngữ như: *Kim Vân Kiều truyện*, *Lục Vân Tiên*, *Truyện Phan Trần*, *Đại*

Nam quốc sử diễn ca, Văn tế nghĩa sĩ Cần Giuộc...

Thứ hai, Petrus Ký là nhà văn Việt Nam quan trọng đầu tiên về văn xuôi.

Vào thời của Trương Vĩnh Ký, những trí thức được đào tạo về phương diện văn học chủ yếu chỉ để viết những câu thơ với một văn phong phức tạp bằng chữ Hán, sử dụng nguồn tài liệu tham khảo của Trung Quốc, rất nhiều câu sáo rỗng. Nhưng với tác phẩm *Chuyện Đồi Xưa và Chuyện đi Bắc kỳ năm Ất Hợi* của Trương Vĩnh Ký, lần đầu tiên văn học hiện đại - văn học viết xuất hiện dưới dạng văn xuôi, một phong cách độc đáo của Việt Nam. Trong sách *Chữ, văn quốc ngữ thời kỳ đầu Pháp thuộc*, Nguyễn Văn Trung đã đưa ra nhận định: Sự chuyển hướng từ “văn vần” sang “văn xuôi” bắt đầu với sự phổ biến “chữ quốc ngữ” tức là lối viết tiếng Việt theo mẫu tự Latinh. Ban đầu, lối chữ này chỉ được sử dụng trong giới “nhà đạo, nhà chung” để truyền bá giáo lý và kinh nguyện Công giáo. Do đó, phải nói rằng chính “nhà đạo” Công giáo đã đi tiên phong về “văn xuôi”. Tuy nhiên, nền “văn xuôi” chung của văn học Việt Nam chỉ thực sự khởi đầu với những tác phẩm của Trương Vĩnh Ký và Huỳnh Tịnh Của từ cuối thế kỷ 19 tại miền Nam là nơi mà “chữ quốc ngữ” được phổ biến trước hết vào dân chúng và cũng là nơi ít chịu ảnh hưởng của Hán học. Trong khi đó, tại miền Bắc và miền Trung, chữ Hán và Hán văn vẫn còn rất phổ biến trong giới Nho sĩ, không chỉ các văn kiện chính thức mà đến thư từ giữa tư nhân cũng vẫn tiếp tục viết bằng “chữ Nho” (thư từ trao đổi giữa Phan Đình Phùng và Hoàng Cao Khải), sự kiện này chỉ là việc tiếp nối truyền thống “Nho Tàu” trọng Hán khinh Việt trong địa hạt ngôn ngữ và văn chương – một truyền thống còn di hại cho tới lúc này, chưa biết ngày nào mới xóa bỏ được.

Những đóng góp của Trương Vĩnh Ký cho nền văn học Việt Nam mới được thể hiện qua sự nghiệp học thuật và sáng tác của ông. Điều này cũng đã được nhiều nhà nghiên cứu về sau thừa nhận. Trong sách *Bảng lược đồ văn học Việt Nam (quyển hạ)*, Thanh Lăng đã đưa ra nhận xét: Sự nghiệp của Trương Vĩnh Ký để lại cho ta thấy ông xứng đáng là một bậc chỉ đạo của thời này, là linh hồn của thế hệ 1862, ông thầy khai đường mở lối cho thế hệ đến sau tức thế hệ 1913 (...). Riêng đối với văn học mới, công của ông thật vô cùng lớn lao, sự nghiệp của ông đã xây dựng một cơ sở vững chãi cho chữ quốc ngữ còn đang ở thời kỳ phôi thai. Từ đây trở về trước, chữ quốc ngữ chỉ hoạt động vồn vện trong phạm vi các Giáo đoàn Thiên Chúa giáo. Với ông, thứ chữ ấy vượt ngưỡng cửa của nhà thờ mà đột nhập vào xã hội Việt Nam

(...). Trương Vĩnh Ký là chiến sỹ hăng hái của chữ viết mới. Tất cả sự nghiệp của ông, không ngoài hai mục đích: truyền bá chữ quốc ngữ và phổ thông sự học trong dân gian. Chính do ảnh hưởng của ông và Huỳnh Tịnh Của mà chữ quốc ngữ phát triển rất sớm ở Nam kỳ Việt Nam và dùng nơi đây làm bàn đạp để chuẩn bị ngày Bắc tiến. Ông là một trong những tay kiện tướng làm sụp đổ tại Nam Việt, chế độ khoa cử thoái trào và nền thống trị của cựu học... Với linh mục Bình (của thế kỷ XVIII) mới chỉ chớm nở, với Trương Vĩnh Ký, mới thật khai mở một kỷ nguyên mới: Kỷ nguyên văn xuôi. Với Trương Vĩnh Ký, văn xuôi Việt Nam bắt đầu hứa hẹn một ngày mai tươi sáng: một cuộc cách mạng toàn diện đã do ông lãnh đạo. Nói tóm lại Trương Vĩnh Ký về mọi phương diện đều xứng đáng là ông tổ văn học mới.

Qua các tác phẩm văn học của Trương Vĩnh Ký, chúng ta thấy có một sự hòa hợp giữa những yếu tố mới và những giá trị cũ. Điều này thể hiện ở sự miệt mài sưu tầm những áng văn cổ điển Việt Nam để duy trì, tiếp nối những giá trị tinh thần của thời trước. Chính trong những quyển cổ văn có chú thích ấy, ông đã tỏ ra có óc phê bình sáng suốt. Ông sao lục thơ văn cổ không những nêu ra những khuôn mẫu tư tưởng sáng láng, tình cảm chân thật, dịu dàng mà là để phổ biến chữ quốc ngữ nữa. “Bằng một sự nghiệp ngữ học cực kỳ vĩ đại, Trương Vĩnh Ký đã được nâng lên địa vị nhà bác học đối với quốc tế. Riêng đối với dân tộc Việt Nam, ngoại chức vụ giáo dục, ông còn là một nhà văn có công rất lớn trong việc phát động phong trào quốc âm và đề cao chữ quốc ngữ. Cùng với P. Của, ông là người đầu tiên mở lối cho một nền văn học Việt Nam mới, và sự nghiệp của ông chúng ta không thể nào quên được”.

2.2. Trương Vĩnh Ký – người khai mở nền báo chí Việt Nam

Ở Việt Nam, trước khi báo chí xuất hiện, cơ quan truyền tin chính thống nhất là qua Dịch thừa – viên quan của trạm dịch chuyển đệ công văn và thư từ. Ở nông thôn làng xã, việc truyền tin thông qua người mỗ làng khi ở làng muốn tổ chức hội họp các việc quan trọng. Nửa cuối thế kỷ XIX, sự ra đời của tờ *Gia Định báo* và những nội dung của tờ báo này đã là nền tảng cho sự phát triển của nền báo chí Việt Nam, là cơ sở cho sự ra đời một số tờ báo về sau như: *Nông cổ Min đàm* (1900) do Canavaggio sáng lập; *Đại nam Đồng văn Nhật báo* (1990) do Schneider, Đào Nguyên Phổ chủ trương; *Đại Việt Tân báo* (1902-03) do E. Babut chủ trương; *Nhật báo tỉnh* (1905) do Georges Garros chủ trương; *Lục tỉnh Tân văn* (1906) do Schneider chủ

trương,...

Trương Vĩnh Ký chính là người tiên phong trong việc sáng lập nên báo chí Việt Nam. Từ *Gia Định báo* khi còn quản nhiệm bởi Ernest Poteau – một thông ngôn người Pháp của chính phủ Nam Kỳ, chỉ là một bản tin, một bản dịch Việt văn của tờ *Coarrier de Sài Gòn*, nhưng từ khi Thủy sư Đô Đốc Ohier giao hẳn tờ báo đó cho Trương Vĩnh Ký (16/9/1969) thì nội dung tờ báo đã có những thay đổi quan trọng. Với mong muốn đem đến cho độc giả những tri thức khoa học về một số lĩnh vực, Trương Vĩnh Ký đã chủ trương câu từ của tờ báo phải đơn giản, dễ hiểu, phù hợp với cuộc sống hằng ngày, không nên sử dụng các câu từ hoa mỹ, cầu kỳ. Được sự cộng tác của Tôn Thọ Tường, Paulus Huỳnh Tịnh Của, Trương Minh Ký, nội dung tờ báo đã bớt khô khan và thêm phần phong phú: có bài khảo cứu, nghị luận, có mục sưu tầm tục ngữ ca dao, thi ca và cổ tích. Nếu như trước đây tờ báo chỉ có hai phần là phần công vụ, phổ biến những tin tức liên quan tới hoạt động hành chính của nhà nước thuộc địa, tin truyền chuyển hay bổ nhiệm các quan cai trị người Pháp, hoặc những bố cáo của nhà nước (chỉ thị, thông tư, nghị định) và phần tạp vụ (lời rao, tin tức) thì về sau có thêm phần thứ vụ (tri thức về khoa học, hóa học, chữ Quốc ngữ) và ngoài công vụ (sinh hoạt về một số vấn đề, tin tức về chiến sự, địa phương). Dưới thời điều hành của Trương Vĩnh Ký, các nội dung ở phần thứ vụ rất được chú trọng phát triển và sáng tạo về nội dung. Phần thứ vụ của *Gia Định báo* mang nhiều giá trị mới mẻ về tri thức, gồm những bài mở mang kiến thức phổ thông và những sáng tác định thuật với nhiều chủ đề khác nhau, đôi khi được trích dịch từ báo ngoại quốc hoặc sưu tầm.

Vai trò của Trương Vĩnh Ký đối với sự ra đời và phát triển của nền báo chí Việt Nam là điều không thể phủ nhận. Trương Vĩnh Ký cùng các cộng sự đã phát triển *Gia Định báo* trở thành một tờ báo gần gũi với xã hội, bằng cách biến nó thành một phương tiện truyền tin hữu dụng chứ không chỉ đơn thuần là công cụ thông báo của người Pháp. Hoạt động của tờ *Gia Định báo* từ khi Trương Vĩnh Ký tiếp quản đã tạo ra một phương thức mới trong lĩnh vực truyền thông của nước ta. Có được điều này là dựa trên sự tiếp biến của ông về các giá trị và cách thức hoạt động của loại hình văn hóa mới cùng như các tri thức khoa học của phương Tây. Các hoạt động của Trương Vĩnh Ký và cộng sự đã đem lại nhiều giá trị cho việc khai mở và nâng cao dân trí bằng những tri thức khoa học, đồng thời có sự ảnh hưởng sâu sắc đối với các thế hệ sau về mặt ngôn ngữ và văn học. Trong cuốn sách *Ba thế*

hệ trí thức người Việt (1962-1954), Trịnh Văn Thảo có viết: “Nam Kỳ đóng vai trò tiên phong trong lĩnh vực văn hóa với việc cho ra đời thể báo chí hiện đại dựa trên sự năng động và hiện đại của tiếng Việt được Latinh hóa. *Gia định báo* của Petrus Trương Vĩnh Ký và Paulus Huỳnh Tịnh Của là tờ báo đầu tiên bằng chữ Quốc ngữ và những tiểu thuyết đầu tiên bằng hệ chữ mới đã làm tôn vinh tiểu thuyết gia tài năng của miền Nam – nhà văn Hồ Biểu Chánh”.

3. Kết luận

Trong lịch sử Việt Nam, dù có những nhận xét, đánh giá khác nhau về con người và sự nghiệp của Trương Vĩnh Ký, nhưng không ai có thể phủ nhận ông là một trí thức lớn của dân tộc. Bằng sự nhiệt tâm của mình trong sự nghiệp viết sách, báo, từ điển, biên phiên dịch và tích cực truyền bá chữ quốc ngữ, Trương Vĩnh Ký đã có những đóng góp cho sự phát triển của văn hóa dân tộc, góp phần hình thành nên một nền ngôn ngữ, báo chí và văn học phong phú, mới mẻ, đồng thời vẫn có sự tiếp nối các giá trị truyền thống tốt đẹp của dân tộc. Ở Trương Vĩnh Ký luôn có sự kết hợp giữa hai nền văn hóa Đông – Tây, ông vừa tiếp thu những giá trị văn hóa văn minh của phương Tây, vừa làm nổi bật được cái đẹp của văn hóa truyền thống dân tộc. Những đóng góp mang tính tiên phong và khai mở của Trương Vĩnh Ký trong lĩnh vực văn học và báo chí quốc ngữ Việt Nam chủ yếu với tư cách là một trí thức, một nhà khoa học hơn là một nhà hoạt động chính trị cho chế độ thực dân Pháp. Vì vậy, ngày nay, thiết nghĩ chúng ta cần cởi mở và khách quan hơn trong việc tiếp nhận và đánh giá về cuộc đời và sự nghiệp của ông.

Tài liệu tham khảo

1. Đào Duy Anh (2014), *Việt Nam văn hóa sử cương*, Nxb Thế giới, Hà Nội.
2. Nguyễn Việt Chương (1974), *Lược sử báo chí Việt Nam*, Nam Sơn xuất bản, Sài Gòn.
3. Viên Đài và Nguyễn Đồng (1958), “Trương Vĩnh Ký – Người đã mở đầu một kỷ nguyên văn học Việt Nam mới”, Tạp chí *Bách khoa*, số 40, tr. 43-57.
4. Nguyễn Đình Đầu (2016), *Petrus Ký – Nỗi oan thế kỷ*, Nxb Tri thức, Hà Nội.
5. Dương Thu Hằng (2010), *Trương Vĩnh Ký và bước khởi đầu đời sống văn chương hiện đại*, Luận án Tiến sĩ Văn học, Học viện Khoa học xã Hội.
6. Thanh Lăng (1967), *Bảng lược đồ văn học Việt Nam (Quyển hạ)*, Nxb Trình bày, Sài Gòn.
7. Phan Huy Lê (2016), “Lời giới thiệu” trong sách *Petrus Ký – Nỗi oan thế kỷ* do Nguyễn Đình Đầu chủ biên, Nxb Tri thức, Hà Nội, tr. 5-6.